

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 12, Sayı: 2, Sayfa: 129-138, ELAZIĞ-2002

“KOMŞU” SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

About The Word "Komşu"

Fatma Sibel BAYRAKTAR¹

Özet:

Türkiye Türkçesi'de "komşu" şeklinde telaffuz edilen sözcük, tarihi ve günümüz şive ve lehçeleri çerçevesinde incelenmiş ve karşımıza üç tip söyleniş çıkmıştır:

1. körşi, 2. konşu/konşı, 3. koşnı

"Körşi" sözcüğünün kör-/gör- kökünden geldiği anlaşılmaktadır. Bizim inceleme konumuz, ortak "ko-" kökünden gelen "konşı" ve "koşnı" sözcüklerini inceleyerek, koşnı-<koş- kökünün tarihi ve günümüz şive ve lehçelerindeki taşıdığı anlam yükünü göz önüne alarak, "komşu" sözcüğüne Doğu ve Batı Türklerinin bakış açılarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: 1. komşu 2. koşnı 3. konşı 4. koş- 5. işteşlik

Summary:

The word "komşu" in the Turkish language of Turkey has been examined in the framework of historical and contemporary dialects and three different types of expression have been found:

1. körşi 2. konşu/konşı 3. koşnı

Our subject of research is to examine "konşı" and "koşnı" which were derived from the shared root "ko-" and considering the semantic possession of the root koşnı-<koş- root in historical and contemporary accents and dialects, to put forward the points of view of eastern and western countries to the word "komşu"

Key Words: 1. komşu 2. koşnı 3. konşı 4. koş- 5. reflexive

¹ Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Arş. Gör.

Bahattin Ögel'e göre: Altay Türkleri aynı avulda ve köyde oturanlara aiıdas, daha eski Türkler yerdeş derken, Anadolu köylerinde ülüş (komşu hakkı) Eski Türkçe'de bu söz bölüşme, eşit olarak paylaşma demektir. "tutaşı varmak" Eski Türklerde komşu olmak" demektir. Derleme Sözlüğü'nde hemcivar yani aynı yöreden olan kimselere tutaş deniyordu.²

Komşu sözcüğünün etimolojik tahlili yapılırken ilk akla gelen basit bir dudaksı m<n ses değişimi sonucu konşu> konuşu> komşu sürecidir.

Clauson'un Etimolojik Sözlüğündeki açıklama şöyledir³:

konşu: fiilden türemiş: konuş-maktan türetilmiştir. fonetik tarihi karmaşıktır. Kaşgarlı'nın ifadesine göre Hakaniye dilinde "koşni: açıklaması zor anlamındadır. Basit bir metatez olmadıkça açıklaması zordur. S+i. a. m. l. g (modern dillerin) bir çoğunda vardır. Kuzey Doğu dil ailesine, sagay: koncık, Hakas: koncık - Güney doğu dil ailesi Türki'de koşna/koşni. Oğuzlar "n"yi "ş" ye değiştirmişlerdir. Her iki şekil de düzenli ve doğrudur. Kaşgarlı'da "Böri koşnısın yemes"

Räsänen de sözlüğünde sözcüğü şu şekilde incelemiştir⁴:

<ko-n-

Çağatayca konuş "oturmak, birlikte bir yere koymak, inmek" Osmanlı ve Kırım konuş "komşu olarak yaşamak; karşılıklı konuşmak, bir konuşma yapmak, konuşmak"; Uygurca vs. konuş "komşu" Çağatay, Karakırgız "konşı"; Osmanlı, Azeri konuşu, Osmanlı komşu; Kumuk, Karaçay honşu; Hakas honjıh; Yakutça hon-oso

(Bu açıklamadan Rasanen'in sözcüğü "ko-" (bırakmak, koymak) kökünden getirdiği, bunun -n dönüşlü çatı ekiyle "kon-" biçiminin çıktığını; konuş- ve kon- (bir yere konmak) fiillerinin aynı kök olduğunu kabul ettiği anlaşılıyor. Konşı sözcüğü bu duruma göre "ko-n-uş->komşu" şeklinde ayırttığı anlaşılmaktadır.)

Hasan Eren'e göre ise: "yakın yerlere konan veya yakın yerlerde oturan kimselerin birbirlerine göre aldıkları ad". Eski kaynaklarda konşu ve koñşu olarak geçer.

~Tkm goñşı- Nog koñsı. -KKlp koñsı- Kar. konuşu. -Özb. koşni

~Otkonşı, koşni. Kaşgarlı Mahmut'a göre konuş biçimi Oğuzcadır. Eski Kıpçakçada da konuş olarak geçer.

Türkçe konuş- fiilinden -ı (~-i, -u, -ü) ekiyle yapılmıştır. Buna göre en eski biçimi konuşı'dır. Sonradan konuşı biçimi koñşı>koñşu olarak yaygınlaşmıştır. Türkçe koñşu biçimi son olarak -ñ- 'nin -m- 'ye çevrilmesi sonucunda komşu biçimini almıştır. Türkçe

² Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kltür Bakanlığı Yay. No: 638 Ankara 1991, s.95-100

³ Sır Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, At The Clarendon Press 1972, s. 640

⁴ Martti Rasanen, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki 1969, s. 279

toñuz’un domuz biçimini alması gibi⁵

Gabain bu fiili ko-“koymak” kod-<ko-d “koymak” ETG ko-n “konmak, koyulmak, yerleşmek” şeklinde almıştır. Kökün ko- olduğu anlaşılmaktadır.⁶

Necmettin Hacıeminoğlu⁷ da aynı fikirdedir:

ko- “koymak” kod- < ko-d ETG

kon-< ko-n “konmak, koyulmak, yerleşmek kökün ko- olduğu anlaşılmaktadır. ko-n, ko-y, ko-ş, ko-p, ko-n-u-ş (karşılıklı oturup söyleşmek), konmak: yerleşmek, bir yere oturmak, durmak

Bahattin Ögel de komşu bahsine değinmiş ve; “Selçuk çağı başlarında yani XI. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya’daki Türkler “komşu” için “koşni” diyorlardı. Oğuzlar ise bu sözü “konşı” şeklinde söylüyorlardı. Hangisi doğru idi? Elbette ki Oğuzlar’ın “konşı” sözü daha doğru olmalıydı. Çünkü bu söz “konmak” kökünden geliyordu⁸. şeklinde bir yargıya varmıştır.

Uygur Sözlüğü’nde⁹ konmak: geceleme, geceyi geçirmek. konşı: komşu

Eski Oğuzca’ya dayanan Bahşayış Lügatinde de bu sözcük: konşı: komşu¹⁰

Hüseyin Kazım Kadri’de¹¹: “konşu: (is) birbirine yakın yerde oturan, hemsâye, câr. “komşu” telaffuzu yanlıştır” şeklinde görülür.

Molino¹² da: komşi, komşuluk

Parigi’de¹³: koñşı, koñşu, koñşılık, koñşilik

Harsáy’da¹⁴: koñşı

Meninski’de¹⁵: koñşü, koñşı koñşılık: (Latince: vicinus)

13-19. yy. lar arası Türkiye Türkçesinin yazılı eserlerinde de n>ñ ünsüz değişmesi ile ı>u ünlü değişimi dışında durum aynıdır¹⁶:

konşu:

“ne oğul vardı ne kız, vahit idik cümlemiz

konşu idik anda biz nurdağın yaylar iken” (13-14. yy Yunus Emre Divanı)

⁵ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999 2. baskı, s. 250

⁶ Avon Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev: Mehmet Akalın, Ankara 1988, s. 281

⁷ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1348 Ankara 1991 s: 27

⁸ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kltür Bakanlığı Yay. No: 638 Ankara 1991, s: 95-96

⁹ Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1934, s. 141

¹⁰ Fikret Turan, *Eski Oğuzca Satırasını Tematik Sözlük Bahşayış Lügati*, Basılmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul 2000, s. 164

¹¹ Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lügati*, C. III, s. 890, “komak, koymak” maddesinden alınmıştır.

¹² Giovanni da Molino, *Dictionario Della Lingua Italiana Tvrchesca*, Roma 1641

¹³ Bernardo da Parigi, *Vocabulario Italino- Tvrchesco (Söz Kitabı) I-III* Roma 1665

¹⁴ Jakob Nagy de Harsanány, *Coloquia Familiaria Turcico Latina*, Köln 1672

¹⁵ François de Mesgnien Meninski, *Linguarum Orientalium, Tarcicae, Arabicae, Persicae, institutiones seu grammatica Turcica*, Vienna, I-III 1680

¹⁶ Yeni Tarama Sözlüğü IV 2. Baskı TDK yay. 212, Ankara 1996

konşunun tavuğu konşuya kaz görünür (15. yy Atalar Sözü)

konşı:

“Evet, dünle çıkardı *konşı* kapusun dinlerdi” (14. yy. Yüz Hadis Tercümesi)

koñşu:

“benim düğün bilmez, seyran bilmez, sair *koñşu* kızları gibi seyran varmaz (14-15. yy Hamza-name)

koñşı:

“Cennette İbrahim’le Muhammed’e koñşı olur (14-15. yy. Tefsir-i Ebilleyis Tercümesi)

Karahanlı Türkçesi’nde ise durum farklıdır; ko->koş->koşnı şeklinde bir gelişim gözlenmektedir:

Dîvânü Lügâti’t-Türk’te:

“konşı- koşnı- komşu Oğuzlar nînu şinden önceye alıp konşı derler her ikisi kurallı ve iyidir.¹⁷

Aynı eserde “ *böri koşnısın yemes*¹⁸”

Kutadgu Bilig’de de sözcük “koşnı” şeklinde geçer:

kör arslan bile koşnı bugday başı

basa ülgü boldı çadan ya işi (140)

begig koşnı kılma ya yadgın ögüz

hisarka yakın turma ay köngli tüz (4546)

Buraya kadar yapılan açıklamalar da göstermektedir ki; "komşu" sözcüğü Eski Türkçe’den Batı Türkçesine kadar "kon-" kökünden hareket etmekte, yani Hacıeminoğlu'nun ko->kon->konuş- yargısı geçerli olmaktadır. Doğu Türkçesi’nde ise "koş-" kökünden yola çıkılmaktadır.

Sözcüğe günümüz Türk Lehçelerinde¹⁹ topluca baktığımızda karşımıza üç farklı biçim çıkmaktadır:

1. tip:

Bu tip genel anlamda Güney grubu şivelerini kapsamaktadır, ancak Batı grubundan Karayim ve Kumuk Türkçesi ile merkez grupdan Kuman ve Nogay lehçeleri ve Kazak Türkçesi’nde de (koñsı/körşi) bu tip kullanım bulunmaktadır:

Makedonya ve Kosova Türklerinde komşi, koyşi, koyşo, koyşu bir budala dokuz komşıya zarar yapar²⁰

¹⁷ Çev: Besim Atalay, *Divan ü Lügati’t- Türk*, Türk Dil Kurum Yay. /521 Cilt I, 363. 10

¹⁸ a. g. e. Cilt III. s. 220

¹⁹ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı/1371, Kaynak Eserler/54

²⁰ Hamdi Hasan, *Makedonya ve Kosova Türklerinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler*, TDK yay. No: 685, Ankara 1997, s.34

*aynan yog ise koyşına bak*²¹

*etma koyşona, celır başına*²²

Azerbaycan Türkçesi'nde: gonşu

*gonşuya ümitli olan şamsız (mumsuz) yatar*²³

Kerkük Türkçesi'nde: konşı

Dişüv ağırsa çek kurtın, *konşıv* kötüyse köç kurtın!²⁴ (Dişin ağırırsa çek kurtul, komşun kötüyse göç kurtul)

Türkmen Türkçesi'nde: goñşı, konşa

yahşı sözü cana yarar (güzel sözü cana yarar)

yahşı bilen yoldaş bolan iyi ile yoldaş olan,

kaçıp kurtulmağa unar, kaçıp kurtulmayı seçer

bir yaman *konşa* duş bolan²⁵ bir kötü komşuya rastlayan)

Karayim Lehçesinde: konşu²⁶

Kumuklarda: honşu

küleme *honşunga* gelir başına²⁷ (gülme komşuna gelir başına)

Kırgız Türkçesi'nde: koñşu²⁸

(Konuşma dilinde koşna da kullanılmaktadır)

koñşun kör bolso közündü kıs (komşun kör olsa gözünü kıs)

koñşu cakşı bolso, sokur kız er tabat²⁹ (komşu iyi olursa, kör kız koca bulur)

Kuman Lehçesinde³⁰: konşıl, konşu: *komşu*, konuş: *konut, oturulan ev*

Nogaylarda: koñsı

Avıldastıñ atı ozgannan, *koñsıdıñ* iyti ozsın³¹ (Hemşehrinin iti geçeceğine, komşunun iti geçsin)

2. tip:

Doğu grubu Türk lehçelerinde görülen şekildir:

²¹ age.s.31

²² age s.49

²³ Ahmediye Efendiyev, Trakya Ün. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Öğrencisi

²⁴ Kerkük Atalarsözü

²⁵ Himmət Biray, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1398

²⁶ Tadeusz Kowalski "*Karayim Lehçesi Sözlüğü*" Çev: Kemal Aytaç, Engin Matbaası, Ankara 1996, s. 87

²⁷ İlhan Çeneli "*Kumuk Atasözlerinden Örnekler*" Türk Kültürü, Yıl: 22, Sayı: 252, İstanbul 1984, s. 265

²⁸ K. K. Yudahin "*Kırgız Sözlüğü II*" Çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları No: 121, Ankara 1994, s. 483

²⁹ Levent Doğan, *Kırgız Atasözleri, Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması*, Türk Kültürü, Temmuz-2000, S. 447, s. 407-424

³⁰ K. Grönbech, *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Çev: Kemal Aytaç Kültür Bakanlığı Yay. /1396 Ankara 1992 s: 114-115

³¹ İlhan Çeneli "*Nogay Atasözleri*" Türklük Araştırmaları Dergisi

Özbek Türkçesi'nde: koşni

Koşni keldi, kömək keldi. (Komşu geldi, yardım geldi.)

Koşni қошнідән ertä turişni örgänädi. (Komşu komşudan erken kalkmayı öğrenir.)

Uygur Türkçesi'nde: koşna

acep ohşaptu bu torgaç (bu şeftali çok güzel olmuş,
özteñ boyıda bolgaç, dere kenarında olduğundan,
arzumuzga kanduk biz , arzumuzda erdik biz,
tam *koşna* yakın bolgaç³² duvar komşu olduğumuzdan)

3. tip:

Merkezde yer alan Kazak Türkçesinin dışında Tatar, Başkurt gibi Batı grubu ile Kuzey grubunun temsilcisi Saha Türkçesi ve Çuvaş grubu birlikte yer alabilmektedir.

Kazak Türkçesi'nde: koñsı³³, kolañ, körşi:

jagdaydı bilgen jigit jeñi maşınamen *körşi* selega jete almaytının ayttı³⁴

(durumu anlayan yiğit, yeni arabasıyla komşu köye gidemeyeceğini söyledi)

Başkurt Türkçesi'nde: kürşi

Tatar Türkçesi'nde: kürşi

Çuvaşçada: kürşi, puskil³⁵

Kürşi- arşı ayakri tıvantan paha (konu-komşu uzaktaki akrabadan daha iyidir.)

Kürşisir kunsuk, vilsen te kirli³⁶ (Komşusuz yaşam olmaz, ölsen de gerekli)

Saha Türklerinde³⁷: körön

Kihi ölörün kitta, ölbütteex ial tıağa annıllan turar mahı ükteen kebispitterin ıallara kelen *körön* baran, xantan ere kiibehi bulan ağalallar"

(Hastanın ölümünün hemen ardından ölüsü olan aile fertlerinin ormandaki değneği basıp kırdıklarını komşuları görünce, bir yerden *Kiibes* bulup getirirler.)

Üçüncü tip olarak karşımıza çıkan "kürşi" şeklinin kör->gör- (görüşmek) fiilinden türediği açıktır: (kör->körüş- >körüşi> körşi). Diğer iki şekilde ise (koşni/koşna, konşu/koñsı), sözcük en eski ortak "ko-" kökünden gelmiş bulunmaktadır. Kaşgarlı'nın da ifade ettiği gibi, bu iki şekil de doğrudur. Batı grubu "kon-" fiilinden yola çıkmakta,

³² Prof. Dr. Mahmut Kaşgarlı'dan Uygur halk türküsü

³³ Türk Dünyası Araştırmaları, "Kazak Tilinin Sözdüğü'ndan Tercüme Edilmiştir", İstanbul 1984, S. 172

³⁴ Sevgi Elmas "Şınar Kolan Amanov", Trakya Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Bitirme Ödevi, Edirne 1995, s. 137/36

³⁵ Emine Ceylan "Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri, Çuvaşça-Türkçe/Türkçe Çuvaşça Sözlük" Simurg, Ankara 1996, s. 188

³⁶ Emine Ceylan, s. 40

³⁷ Yuriv Vasilyev, Fatih Kirişçioğlu, Gülsüm Killi "Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri" Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK yay. No: 637, Ankara 1996, s. 40

Doğu grubu ise “koş-“ fiilini esas almaktadır.

Sözcüğü bir de anlam açısından ele almak gerekmektedir. Böylece atalarımızın kutsal komşuluk ilişkisinde hangi anlamın üzerinde önemle durdukları daha iyi anlaşılacaktır.

Oğuzların ve Batı Türklerinin tercihi olan “ko-n-” fiilinde karşılıklı alış veriş söz konusu değilken, Doğu Türklerinin benimsediği “ko-ş-” fiilinde işteşlik, birliktelik görülmektedir. Anlam olarak da, “koşulmak” fiili, birlikte bir şeyler paylaşmak, aynı yöne bakmak, kader birliği yapmak gibi bir çok fikri içinde barındırmaktadır:

“koşmak” fiili Türkçe sözlükte şöyle ele alınmaktadır:

“koşmak (I)”³⁸ :1.Birlikte iş görmesi için bir şeyi başka birinin yanına katmak, tefrik etmek **2.**Hayvanı çekeceği şeye bağlamak (atları arabaya koşmak) **3.** -i (çekilecek şeyi) hayvan bağlayarak hazırlamak. **4.**sürmek:şart koşmak

koş-mak³⁹: **1.**yakıştırmak, eklemek, katmak, yüklemek *eşanl. isnad etmek, zannetmek, izafe etmek* **2.**Birlikte göndermek, yanına katmak, arkadaş olarak vermek *esanl. terfik etmek* **3.** Hayvanı araba, saban vb. ne takmak, bağlamak **4.** Arabayı hazırlamak, hazır hale getirmek **5.** Düzenlemek, düzenli hale getirmek *eşanl. tertip etmek, tanzim etmek* **6.** İleri sürmek, bir şeyin geerçekleşmesinin başka bir şeye bağlamak: şart koşmak **7.** Birine yapması için bir iş vermek, yüklemek: işe koşmak
anlamlarına gelen,oldukça zengin ifade gücüne sahip bir fiildir.

Bu fiille meydana getirilmiş olan söz ve türevleri tarihi ve günümüz şive ve lehçelerinin hepsinde görebilmekteyiz:

Eski Türkçe’de:

koş: çift, **koş-:** terkip etmek, koşmak, **koşuglug (at):** koşulmuş (at)⁴⁰

Karahanlı Türkçesi’nde:

koş-: yazmak, şiir düzmek, **koşug:** şiir, **koşul-:** yazılmak, düzenlemek, şiir düzölmek⁴¹

Koş kılıç kına sıgmas (iki kılıç bir kına sıgmaz) DLT 1-359

bu Türkçe koşuglar tüzettim sanga

okırda unitma du’a kul manga (KB 75)

barusın bitimiş yetürmiş nizam

bu Kaşgar ilinde koşulmuş tamam (KB 59)

Çağatay Türkçesi’nde:

koş: çift, **koş-, koşmak:** çiftleşmek, birleşmek⁴²

³⁸ *Türkçe Sözlük*, Gözden geçirilmiş 5.Baskı, TDK yay. sayı:293, Ankara 1969

***Not:** koşmak (II): 1.her adımda atlayarak hızlı yürümek, 2. koşuya çıkmak, 3.kovalamak üstüne düşmek anlamlarına gelen eşadlı sözcük ile konumuzun bir ilgisi yoktur.

³⁹ *Temel Türkçe Sözlük*, Şemsettin Sami, *Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kamus-ı Türki*, C.3, Tercüman Genel Kültür Yayınları, İstanbul 1991

⁴⁰ *Eski Türkçenin Grameri*, s. 282

⁴¹ *Kutadgu Bilig İndeks* s. 272

Eski Anadolu Türkçesi'nde:

koşa: çift, eş, ikiz⁴³

koşa badem sığmayan dar ağızlım (Dede Korkut Kitabı)

koşa komak: yanyana getirmek⁴⁴

“Çalab Tanrı ara Habibim dedi

Adı kendi adıyla koşa kodu” (14. yy Süheyl ü Nevbahar)

koşmak (I): Arkadaş olarak vermek, terfik etmek, eklemek, zamm etmek⁴⁵

“Yiğirmi bin bahadır uğürtleyip bile koştı” (14. yy. Antername)

koştaş (koşdaş): meslektaş, koldaş, arkadaş, kapı yoldaşı⁴⁶

“Herki ana şeytan koşula ne yaman koştaşdır (15. yy. Cevahir-ül-Esdaf)

koşulmak: katılmak (bir işte) birbirine katılmak, terfik edilmek⁴⁷

“koşuluben varır kahrına şahın

İmamı olduğuyçün her günahın” (15. yy Gülzar-ı Tennuri)

Kazak Türkçesi'nde⁴⁸:

kos-: 1 iki tane, çift, birbirine eş, katmak ilave etmek,

kosa: beraber, birlikte, yanında,

kosaktav: hayvanı veya başka bir şeyi birbirine karıştırarak yan yana bağlamak,

kosalgı: ilave, yanında, ayrıca, fazladan,

kosiluv: iştirak etmek, birleşmek, dahil olmak,

kosılısuv: beraberce iştirak etmek, dahil olmak

Kırgız Türkçesi'nde:

koş-: 1. katmak, birleştirmek ilave etmek, çift yapmak, çiftleştirmek⁴⁹

baş koş: beraber, hep birlikte

koşçu: 1. yolda refakat eden, maiyet, 2. çift sürücü⁵⁰

koşmo: birleşik,

koşok: birbirinin boyunlarına bağlanmış olan koyunlar, keçiler dizisi,

koştoş: güçe, kervana iştirak eden⁵¹

koşul-: katılmak, birleşmek,

koşuna: komşu olan⁵²

Karaçay Lehçesinde⁵³:

k'oş-: birleştirmek, eklemek,

k'oştur-: birleştirmek, yanına katmak,

k'oşul-: katılmak, birleşmek,

⁴² Kaya Türkay, *Ali Şir Nevai-Bedâyi'u'l-Vasat*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Ens. Ankara 1988

⁴³ Yeni Tarama Sözlüğü, s. 145

⁴⁴ age. s. 145

⁴⁵ age. s. 145

⁴⁶ age. s. 145

⁴⁷ age. s. 145

⁴⁸ *Kazak Tilinin Sözdüğü* s. 174

⁴⁹ *Kırgız Sözlüğü II*, s. 491

⁵⁰ *Kırgız Sözlüğü II*, s. 491

⁵¹ *Kırgız Sözlüğü II*, s. 492

⁵² *Kırgız Sözlüğü II*, s. 493

⁵³ Wilhelm Pröhle, *Karaçay Lehçesi Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1304 Ankara 1991, s. 56

k’oşulğan: ilave, ek
Azeri Türkçesi'nde⁵⁴:

goşa: 1.çift, iki tane, bir çift, yanyana duran 2.ikisi yanyana, beraber, birlikte 3 iki

goşag: çift halde ikisi beraber olduğu halde, durumda

goşagören: şaşı, bir şeyi iki gören

goşalama:iki yapmak, yanyana koymak

Anadolu ağızlarında da bu fiil canlı olarak varyantları ile birlikte yaşamaktadır⁵⁵:

koşa (III) sınırdaş, yanyana (Koras-Ezm., Erciş-Vn)

koşa (IV) koş (I) av tüfeği, Çifte (İğdir-Krs)

koşatlamak: Birbirine destek olmak yardım etmek (Akifiye-Mr.)

koşkoş: birbirine bitişik olan meyve ya da sebze

koşlamak: iki ipi bir araya getirip bükmek, iki kat etmek (Genesin, Avanos-Nş., Belenkesli, Mesin-İç.)

koşmer: birbirinden ayrılmayan kible yönünde doğan çift yıldız (Bahçe-Adana)

goşa (I) goşam: çift, çifte (Koyundere, Ahıska, İğdir-Krs.)

Ayrıca, Anadolu'nun pek çok yerinde deyimleşmiş olarak yaşayan:

“koşaca karımak”, “koşa karımak” (Sivhisar-Es, Ayaş-Ank), “koşa yaşasınar”

(Ky) şeklindeki dualar yeni evli çiftlere, “ömür boyu birlikte yaşasınlar” anlamında söylenir.

Sonuç:

"komşu" sözcüğümüze bütün Türk Dünyasının ortak mantığı ile baktığımızda, insan hayatının en önemli ilişkilerinden birisi olan komşuluğun sözcüklerde öneminin vurgulanmış olduğu dikkat çeker. Çünkü Türkler için komşuluk tesadüfen evlerin yanyana düşmesinden ibaret olmayıp, bir paylaşımı, bir ortak hareket etmeyi kapsar.

Bu günkü Türk dilinin bütününe baktığımızda karşımıza üç biçim çıkmaktadır:

kör->körşi, 2. kon->konşu, 3. koş->koşni.

Bizim vurgulamak istediğimiz, "koşmak" fiilinin tarihi ve günümüz ortak Türkçesindeki anlam zenginliğinden yola çıkarak, Doğu Türkçesinde görülen "koşni" söyleminin komşuluk ilişkisi ile nasıl örtüştüğüdür.

"konmak" eylemi, belki de daima gözünü Batıya diken, yeni yerler keşfetme sevdasında olan Oğuzlar için daha öncelikli iken, Ata yurdunun bekçisi Doğu Türkleri için "birliktelik", "olanı paylaşmak", "kader birliği etmek" anlamında "koşmak" sözcüğü komşuluk ilişkisini daha iyi anlatmaktadır.

⁵⁴ Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, MEB. yay. I.Cilt, İstanbul 1994, s.541

⁵⁵ *Derleme sözlüğü VIII*, Türk Dil Kurumu yay. No: 211/8

KAYNAKÇA:

- Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, İstanbul Burhanettin Matbaası, 1934
- A. von Gabain (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, Çev: Mehmet Akalın, Ankara
- Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kltür Bakanlığı Yay. No: 638 Ankara 1991
- Bernardo da Parigi, *Vocabulario Italino- Tvrchesco(Söz Kitabı)* I-III Roma 1665
- Çev: Besim Atalay, *Divan ü Lügati 't- Türk*, Türk Dil Kurum Yay./521 C. I
- Derleme sözlüğü* VIII, Türk Dil Kurumu yay. No:211/8
- Emine Ceylan, "*Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri, Çuvaşça-Türkçe/Türkçe Çuvaşça Sözlük*" Simurg, Ankara 1996
- Fikret Turan, *Eski Oğuzca Satırları Tematik Sözlük Bahşayış Lügati*, Basılmamış Doçentlik Çalışması, İstanbul 2000
- François de Mesgnien Meninski, *Linguarum Orientalium, Tarcicae, Arabicae, Persicae, institutiones seu grammatica Turcica*, Vienna, I-III 1680
- Giovanni da Molino, *Dictionario Della Lingua Italiana Tvrchesca*, Roma 1641
- Hamdi Hasan, *Makedonya ve Kosova Türkleerinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler*, TDK yay. No:685, Ankara 1997
- Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999 (2.baskı)
- Himmet Biray, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1398
- Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lügati*, C.III, s.890
- İlhan Çeneli "*Nogay Atasözleri*" Türklük Araştırmaları Dergisi
- İlhan Çeneli "*Kumuk Atasözlerinden Örnekler*" Türk Kültürü, Yıl:22, Sayı:252, Ankara 1984
- Jakab Nagy de Harsanány, *Coloquia Familiaria Turcico Latina*, Köln 1672
- K. K. Yudahin "*Kırgız Sözlüğü II*" Çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları No:121, Ankara 1994
- K.Grönbech, *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Çev:Kemal Aytaç Kültür Bakanlığı Yay./1396 Ankara 1992
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı/1371, Kaynak Eserler/54
- Kaya Türkay, *Ali Şir Nevai-Bedâyi'u'l-Vasat*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv.Sosyal Bil. Ens. 1988
- Levent Doğan, *Kırgız Atasözleri, Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması*, Türk Kültürü, Temmuz-2000, S.447
- Martti Rasanen, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki 1969
- Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1348 Ankara 1991
- Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay:47, Seri:IV-Sayı: A12 , İstanbul 1979
- Sevgi Elmas "*Şınar Kolan Amanov*", Trakya Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Bitirme Ödevi, Edirne 1995
- Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, MEB. yay. I.Cilt, İstanbul 1994
- Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, At The Clarendon Press 1972
- Tadeusz Kowalski "*Karayim Lehçesi Sözlüğü*" Çev: Kemal Aytaç, Engin Matbaası, Ankara 1996
- Türk Dünyası Araştırmaları, "*Kazak Tilinin Sözdüğü'ndan Tercüme Edilmiştir*", S.172 İstanbul 1984
- Wilhelm Pröhle, *Karaçay Lehçesi Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1304 Ankara 1991
- Yeni Tarama Sözlüğü IV 2.Baskı TDK yay. 212 , Ankara 1996
- Yuriv Vasilyev, Fatih Kirişcioğlu, Gülsüm Killi "*Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*" Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK yay.No:637, Ankara 1996